

УКРАЇНСЬКІ ОСНОВИ

124 автори та авторки

Упорядники Валерій Пекар, Владислав Рашкован

Збірка есеїв

Генетичний код нації * Цінності * Лад та суспільний договір

Державотворення * Людський капітал * Економіка та підприємництво

Безпека * Міжнародна суб'єктність * Візія

Харків
«Фоліо»
2022

Зміст

Передмова від упорядників	9
---------------------------------	---

ГЕНЕТИЧНИЙ КОД НАЦІЇ

<i>Олександра Кольцова</i> Суспільна амнезія	15
<i>Дмитро Кулеба</i> Україна від першої особи	17
<i>Юлія Гнат, Ольга Балашова, Валентина Клименко</i> Країна постає через бачення і творчість митців	20
<i>Антон Дробович</i> Три сходинки до самих себе	23
<i>Володимир Дубровський</i> Українська ідентичність, корисні й шкідливі стереотипи.	26
<i>Йосиф Зісельс</i> Про цивілізаційну ідентичність українського соціуму	29
<i>Ігор Ліскі</i> Економічний успіх як основа нової української ідентичності.	32
<i>Євген Бистрицький</i> Ідентичність — це час, якого в нас обмаль	35
<i>Анастасія Рінгіс</i> Емоційна ідея України. Розвиток між Болем і Любов'ю	38
<i>Севгіль Мусаєва</i> Спільний біль та бажання вижити	41
<i>Ірина Соловей</i> Українська життєстійкість: як було, є і буде — коли захочемо	44
<i>Наталія Попович</i> Самоусвідомлення і співпраця — формула української життєстійкості	47
<i>Зоя Казанжи</i> Як нас скалічило рабство.	50
<i>Лариса Денисенко</i> Декомунізація (деокупація) свідомості	53
<i>Роман Сульжик</i> Українські основи — любов	56
<i>Михайло Винницький</i> Мрії про українство — світове чи територіальне?	59
<i>Ян Валетов</i> Ми — країна нездійснених надій. Як це змінити?	62
<i>Олеся Островська</i> Покоління, якому вдасться	65
<i>Соня Рашкован</i> Нове покоління не повинно озиратися на родові травми.	68

ЦІННОСТІ

<i>Олександр Степаненко</i>	
«І будуть люди на Землі...»	73
<i>Блаженніший Святослав (Шевчук)</i>	
Без мудрості — дорога в нікуди	76
<i>Георгій Коваленко</i>	
Десять правил Мудрості	79
<i>Олександр Щерба</i>	
Національна ідея як ідея любові	82
<i>Борис Гудзяк</i>	
Бути українцями у радості	85
<i>Саїд Ісмаїлов</i>	
Працювати над свідомістю	87
<i>Борис Ложкін</i>	
Толерантність українців як один із ключів до успіху України	90
<i>Катерина Загорій</i>	
Жити, щоб ділитися. Чи ділитися, щоб вижити?	93
<i>Блаженніший Епіфаній</i>	
Дім, що будується на камені (Мф 7:24-27)	96

ЛАД ТА СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР

<i>Олександр Сушко</i>	
Україна як «наше»	101
<i>Тарас Лукачук</i>	
Не варто шукати унікальний український шлях	104
<i>Андрій Булах</i>	
Як вийти з кола тотальної недовіри	107
<i>Володимир В'ятрович</i>	
Про різницю, яка об'єднує	109
<i>Тарас Возняк</i>	
Два принципи формування політичної нації	112
<i>Володимир Єрмоленко</i>	
Українська меритократія	115
<i>Ольга Айвазовська</i>	
Вибрані обрані	118
<i>Тамара Злобіна</i>	
Україна після гендерного розпаду	121
<i>Остап Стасів</i>	
Громадянин — власник держави та її енергія	124
<i>Андрій Зелінський</i>	
Координати дня завтрашнього	126
<i>Сергій Гайдайчук</i>	
Критерії, яким повинна відповідати нова еліта України	129
<i>Юлія Федів</i>	
Країна чужих ідей	132

<i>Євгенія Близнюк</i>	
Україна як взірць конструктивного спротиву	134
<i>Юлія Тичківська</i>	
Україні потрібен діалог.	138
<i>Валерій Пекар</i>	
Українська модернізація: виклик і шанс	141
<i>Владислав Рашкован</i>	
Архітектори вибору	144
<i>Єгор Гребенніков</i>	
Переважає меншість.	147
<i>Анна Дерев'яно</i>	
То коли ж настане час змін у країні?	150
<i>Анастасія Леухіна</i>	
Я боюся, що війна закінчиться.	153
<i>Мирослав Маринович</i>	
Часу обмаль.	156

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

<i>Сергій Квіт</i>	
Думати про головне.	161
<i>Анатолій Амелін</i>	
Потрібно завершити розпочате та створити нову Україну.	164
<i>Світлана Ройз</i>	
Суспільство. Початок	167
<i>Борис Захаров</i>	
Дорости до свободи	170
<i>Ярослав Юрчишин</i>	
Така бажана і така рідкісна справедливість	173
<i>Геннадій Друзенко</i>	
Україна громад: Конституція українського глокалізму.	176
<i>Микола Козирев</i>	
Місцеве самоврядування: реальність «на словах» і «насправді»	179
<i>Агія Загребельська</i>	
Як один орган може врятувати Україну.	182
<i>Михайло Жернаков</i>	
Лицарі справедливості	185
<i>Максим Нефьодов</i>	
Corruptio delenda est	188
<i>Олена Кондратюк</i>	
Україна починається з Парламенту	191
<i>Артем Біденко</i>	
Кінець епохи адхократії	194
<i>Михайло Бно-Айріян</i>	
Незалежність 30: там, де нас нема	197

<i>Олександр Стародубцев</i> Державна служба як основа успішної України	200
<i>Кирило Криволап</i> Чому ви вирішили, що Україні вдасться?	203
<i>Роман Бондар</i> Принципи успішних трансформацій	206
<i>Павло Шеремета</i> Як перетворити Україну на східноєвропейського тигра	209
<i>Оксана Войналович</i> Про «політичну волю»	212

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

<i>Денис Блощинський</i> Україносапієнс. Передумови.	217
<i>Денис Волоха</i> Убити темну сутність комунізму в собі	220
<i>Ірина Рубіс</i> Cancel culture та народна мудрість	223
<i>Дар'я Озерна</i> Піклування про здоров'я як маркер громадянської зрілості	226
<i>Оксана Семенюк</i> «Хорошість» vs відповідальність. Обираємо траєкторію розвитку	229
<i>Ольга Руднева</i> Мрія про «нормальність» як слово року	232
<i>Володимир Співаковський</i> Як освіти в Україні пройти шлях від рівня 2.0 до 5.0?	235
<i>Іванна Коберник</i> Освіта без страху	238
<i>Олександра Коваль</i> Спочатку була книга	241
<i>Мар'яна Савка</i> Татова бібліотека	244
<i>Катя Тейлор</i> Нові символи, нові голоси, нові герої.	247
<i>Тимофій Брік</i> Соціологія про минуле та майбутнє релігійності в Україні	250

ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО

<i>Вячеслав Климов</i> Золотий запас нації: підприємець як рольова модель успіху для українців.	255
<i>Євген Шевченко</i> Не бариги: як суспільство сприймає бізнес і до чого тут влада.	257
<i>Катерина Глазкова</i> Русійна сила змін в Україні — незалежний бізнес.	260
<i>Вікторія Войціцька</i> Відповідальний українець рахує власні гроші та будує успішну країну.	263

<i>Сергій Фурса</i>	
Платити Неприпустимо Дефолтиту. Де ви поставили кому?	266
<i>Владислава Магалецька</i>	
Земля і люди	269
<i>Дмитро Шимків</i>	
Digital Ukraine. Now!	271
<i>Марина Саприкіна</i>	
Чи готові ми до «десятиріччя стійкості»?	274

БЕЗПЕКА

<i>Михайло Гончар</i>	
Енергія України	279
<i>Ярослав Гончар</i>	
Національна безпека. Виклики та завдання	282
<i>Юлія Марушевська</i>	
Учитись говорити про війну	285
<i>Павло Казарін</i>	
Ціна капітуляції	288
<i>Дмитро Золотухін</i>	
Історія України та українські сторіз	291
<i>Оксана Мороз</i>	
Гігієна правди	294
<i>Олександра Матвійчук</i>	
Коли лишається тільки слово та власна позиція	297
<i>Дмитро Дубов</i>	
Шукаючи нову формулу безпеки: більше раціоналізму, менше магії.	300
<i>Максим Музика</i>	
Час дорослішати.	303
<i>Мирослав Гай</i>	
Українські Основи. Гречкосії vs Воїни	306
<i>Андрій Загороднюк</i>	
Згуртованість суспільства — основа всеохопної оборони	309

МІЖНАРОДНА СУБ'ЄКТНІСТЬ

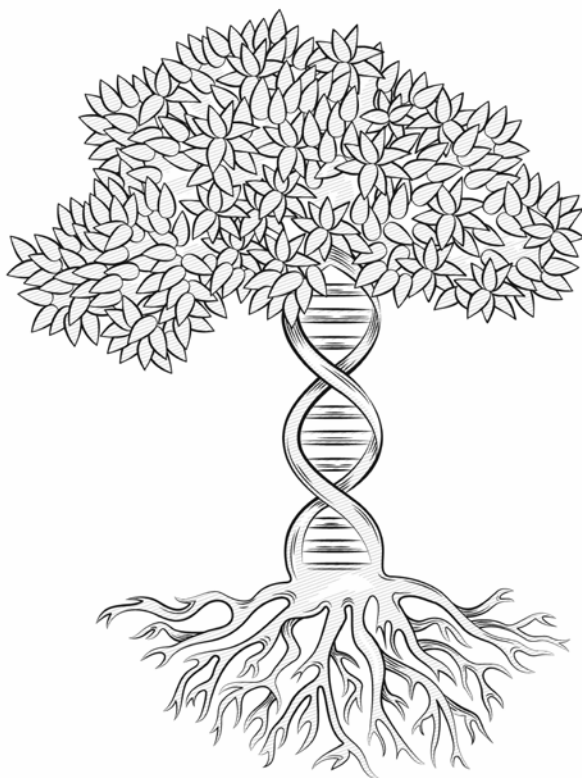
<i>Данило Лубківський</i>	
Навіщо нам зовнішня політика?	315
<i>Сергій Громенко</i>	
Якого минулого потребує Україна.	318
<i>Зураб Аласанія</i>	
Україно, відкрися!	321
<i>Павло Кухта</i>	
Три вектори: нова економічна доктрина для України	324
<i>Світлана Заліщук</i>	
Від в'язаних рукавиць — до НАТО і ЄС	327
<i>Олексій Геращенко</i>	
Україна у світовій економіці. Подивитися у майбутнє.	330

<i>Володимир Усов</i>	
Більше ніж ракети	333
<i>Наталія Микольська</i>	
Україна на глобальній економічній мапі	336
<i>Ілля Кенігіштейн</i>	
Як Україні стати магнітом на бізнес-карті світу	339
<i>Андрій Федорів</i>	
«Найвільніша Країна Європи»?	342
<i>Юрій Марченко</i>	
Чемодан, вокзал, планета: чому всім нам треба подорожувати	345
<i>Олексій Макеєв</i>	
Дипломат як нова управлінська складова глобального успіху	348

ВІЗІЯ

<i>Олександр Акименко</i>	
Уявити неможливе.	353
<i>Жанна Крючкова</i>	
Чи українська ідентичність пройде випробування XXI століттям?	356
<i>Євген Клопотенко</i>	
Картина майбутнього, про яку ми мріємо	359
<i>Наталія Кононенко</i>	
Прагнення свободи недостатньо для успіху української демократії	361
<i>Вікторія Бриндза</i>	
Якою є українська мрія?	364
<i>Олена Сотник</i>	
Як мрія про успішну державу може стати спільною справою всіх українців	367
<i>Олексій Гарань</i>	
Повернення до Європи: патріотизм та інклюзивність.	370
<i>Валерій Примост</i>	
Україна не в минулому. Вона — у майбутньому	373
<i>Євген Захаров</i>	
Візія майбутньої України.	376
<i>Всеволод Речицький</i>	
Що варто зробити в Україні для її прогресу.	379
<i>Володимир Лавренчук</i>	
Національна ідея у нас вже є.	382
<i>Ігор Коліушко</i>	
Як рухатися до успішної країни?	384
<i>Андрій Длігач</i>	
Країна економічно самостійних і відповідальних громадян	387
<i>Яніка Меріло</i>	
Моя непомітна Цифрова Україна майбутнього	390
<i>Еліза Шигапова</i>	
Україна 2041: пів століття незалежності	393
Іменний покажчик авторів та авторок	396

ГЕНЕТИЧНИЙ КОД НАЦІЇ

Олександра Кольцова

Співачка, авторка, громадська діячка

Суспільна амнезія

Щоранку громадянин України, розплющивши очі, може сміливо спитати себе, як герой голлівудського фільму Memento, — хто я і де я? Що сталося, чому мені погано? Чому я так слабо пам'ятаю те, через що пройшла моя країна і якими силами, в результаті яких зусиль скількох поколінь вона взагалі сталась на мапі світу, і де мій Крим?!

І, залежно від того, хто буде підкидати йому, цьому забудькуватому громадянину, свідчення, він, як герой фільму, маючи пам'ять, що триває рівно один день, буде мати різні картини світу. І щовечора втрачати всю набуту віру і впевненість у тому, ким він є.

Що зараз є тією наскрізною історичною правдою, на нитку якої нализані бусини персонального досвіду? Що є правдою про «зараз», серед цього багатоголосся, нашарування міфів, постправд і пропаганди?

Що він бачить — розвалини імперії чи серце Європи? Де він? У тіні колишньої індустриальної величі Союзу чи в Сквородинському Саду божественних пісень? На що відзивається його серце — на «чижика, собаку», «ходив гарбуз по городу» чи, може, вже на сучасне «а у мене ось, а-бри-кос»?

Чому одного дня громадянин добре пам'ятає про Голодомор, Іловайськ та Небесну сотню й ототожнює себе з нащадками кирило-мефодіївців і бійців Крут, а на завтра в дзеркалі відображуються онуки більшовиків-розкуркулювачів, які сьогодні беруть гроші за участь у мітингах антимайдану і підписуються на шаріїв з дубинськими? В який момент нащадки козаків перетворюються у сватів, що намагаються подарувати «шкарпетки хлопчикам» на Покрову?

А як громадянин сьогодні пояснює собі токсичний роман країни із сусідом, тривалістю у кілька століть і з травматичними амнезіями (треба пояснювати, яким сусідом?)? Як єдині «серйозні стосунки»? Але якби його можна було б передати короткими монологами з боку «партнера», вийшло б щось на кшталт:

«Я винищив і виселив мільйони твоїх рідних, нікчема, але как нам дорогі подмосковниє вечера, правда, мілок? Ай іді обніму, ДДТ послушаєм»

«Хочеш большой і чистою європейскою культурою? А Сандармох ти випадково не хочеш, ***а мазепінська? На, на, витрись. Що ти ниєш, йди сюди, дивись, ось газ дешевий, йди, купи собі що-небудь».

І у цьому своєму забутті свідомість населення є подібною до свідомості жертви тривалого аб'юзу, воля і самооцінка якої знищена настільки, що очевидна загроза життю стає просто частиною звичного туману перед очима. Отже, вона продовжує чиплятися за його реп, нафту і камеді, час від часу отримуючи стусани.

І як жертва витирає і витирає травматичні спогади.

Як їй пам'ятати, усвідомити справжню себе і набратися сил? Є хороша цитата: «На відміну від етносу, нація повинна визначитися, і ця група людей має визначитися — ким вони не є перед тим, як визначитись, ким вони є». Ким ми не є і що нас вирізняє від тих, ким ми не вважаємо себе?

Яку частину набутого досвіду ми готові взяти із собою як частину своєї історії, й наскільки вона цінна для нашої повноти та цілісності?

Не скажу нічого нового — відповідь у цінностях, освіті, традиціях, культурі. Незалежно від покоління саме надбання культури є джерелом самоусвідомлення і гідності для багатьох українців сьогодні. І було б дуже добре, якби це було зрозуміло у всіх вертикалях влади.

Водночас низка медіа, що послідовно транслює картину України такою, якою її бачать адепти секти «Примирення без розуміння, з чим вони власне примиряються», також роблять свій внесок у формування нової країни. На жаль, часом це вульгаризована, поверхнева версія України очима тих, хто в неї не вірить.

І для тих громадян, які мають щоденний контакт з цими медіа, а з українською культурою — ні, ризик самозабуття, втрати історичної пам'яті, втрати ідентичності, а значить, сил на спротив, є величезним, надто — в часи, коли влада не є носієм гідності, а зовнішня політика в її виконанні більше схожа на задобрювання потенційних клієнтів перед новорічними корпоративами в Ялті.

Але що мене як виборця більше й більше насторожує — здається, цю небезпеку не помічають та применшують, натомість кількість забудькуватих громадян знову зростає. Попри війну, попри всі російсько-українські війни та сутички — від пограбування Києва Боголюбським до анексії Криму. Можливо, нам всім, як герою Memento, потрібні такі медіататування, які ми не зможемо витерти й забути і які бачитимемо щодня.

Дмитро Кулеба

Міністр закордонних справ України

Україна від першої особи

Століттями ми шукали відповідь на питання «хто ми?» за кордоном, розташовуючи центр осі координат у Варшаві, Стамбулі, Москві, Відні, Берліні, Брюсселі, Вашингтоні. Час повернути його до Києва, який понад тисячу років тому в часи Русі та ще декілька миттєвостей надалі вже був самодостатнім місцем ідентифікації та політики. Історія провела нас половиною Європи у пошуках центру — нумо нарешті дивитися на себе власними очима та діяти від першої особи.

Це непросто. Роками українцям забивали голови міфами і пропагандою.

Століттями в нас плекали другорядність і меншовартісне бажання комусь щось довести. Бажання бути не собою для себе, а кимось для когось. Меншовартість — не винятково українська хвороба. Нею хворіли всі, хто втрачав власну силу і довго жив під владою імперій. Але ми здатні одужати й самостійно осягнути нашу історію та визначити майбутнє.

Український народ має право на власних героїв і антигероїв. Ми маємо право шанувати Степана Бандеру, хай там що про це думають вороги та друзі за кордоном. Але ми достатньо сильні, щоб не виправдовувати всі методи його послідовників. Ми здатні визнати факт створення кількох українських підрозділів у складі нацистських військ. Але також маємо право наполягати, що основний мотив борців за свободу України полягав аж ніяк не у сприянні нацистам, а у визволенні України з більшовицької окупації та здобутті незалежної держави.

На цьому ж тлі не варто забувати, що мільйони українців під час війни воювали у складі Червоної армії і відіграли ключову роль у перемозі над нацизмом. Воювали українці й у складі армій інших союзників. На міжнародній арені прямим наслідком цієї самопожертви став допуск України до участі у створенні Організації Об'єднаних Націй. Але загалом, на превеликий жаль, внесок України та українців

у цю перемогу є недостатньо оціненим у світі. Занадто часто ми чуємо від німців про їхню відповідальність «перед Росією», а від колишніх союзників по антигітлерівській коаліції про «подвиг російського народу», що викреслює з історії подвиг українського народу. Це базова історична несправедливість, яку ми виправляємо.

Скільки ж української крові стекло Дніпром за роки лихоліть... Чорне море мало б стати червоним.

Але! Страждання, кров та поневолення нас не зламали, не стерли з мапи світу. Ми вижили та створили власну державу. Цим можна пишатися. І безслідно вони не минулися, виховавши в нас три риси: прагнення свободи, недовіру до влади, відчуття себе жертвою.

Прагнення до свободи — наша сила. Усвідомлення здобутої свободи як хаосу — наша слабкість. Дві революції — Помаранчева та Гідності — справили неабияке враження на наше суспільство і світ. Водночас, двічі виборовши свободу, час спрямувати всі зусилля на те, щоб навчитися упорядковано нею користуватися на благо країни. Щастя не в революціях як таких, а в тій сталості розвитку, справедливості та добробуту, які вони дозволяють створити. Тож після тридцяти років експериментів ми маємо залишити історії гордість за свої революції й зосередитися на еволюції.

Комплексу жертви теж варто позбутися. По-перше, дехто з нас був, на жаль, і катом. По-друге, ми чинили опір. До речі, я неодноразово ставав свідком руйнування у свідомості іноземців усталених міфів про «один народ» від усвідомлення простого факту: українці сміливо захищають свою землю і вбивають росіян, які прийшли на нашу землю відбирати та вбивати.

Те саме з ненавистю до влади. Нормально не любити владу у демократії. Але ставлення до влади як до ворожої — наслідок життя в окупації. Своя влада може бути поганою, але не ворожою. Для того, щоб нам самим її змінити, достатньо виборів. А для того, щоб зовнішній силі змінити владу в Україні, їй достатньо скористатися нашими емоціями та історичними комплексами. Ось чому держава й суспільство мають стояти одним фронтом проти будь-якої руйнівної зовнішньої сили.

Забезпечивши внутрішню силу, ми зможемо діяти дедалі сильніше в зовнішньому світі. Водночас ми ніколи не здобудемо повагу і силу, якщо будемо замість одного сюзерена чи протектора шукати іншого. Ніхто не захистить нас краще, ніж ми самі, зміцнюючи армію, економіку та міжнародні альянси.

Ми, безумовно, прагнемо членства в ЄС. Але пам'ятаємо, що євроінтеграція — це не стільки беззастережна ціль, скільки інструмент зміцнення України. Ані Брюссель, ані Вашингтон, ані будь-яка інша столиця не замінять нам нашої власної. Ніхто не може вірити в Україну більше, ніж віримо в неї ми.

Те саме з реформами. Вони важливі. Але реформи — не релігія реформаторів та безвір'я їхніх противників. Це простір критичного мислення. Ми побудуємо сильну країну, роблячи реформи, водночас не дозволяючи окремим нещирим партнерам нав'язувати нам комплекс «недостатності реформ» як виправдання власного небажання щиро нас підтримувати.

Ми будемо успішними, якщо будемо дивитися на себе власними очима, вірити одне одному, сміливіше мріяти, помічати свої перемоги й пишатися ними, цінувати свою державу і свою демократично обрану владу, визнавати і виправляти помилки.

Я також активно просуваю ідею, що низка країн має припинити дивитися на Україну крізь призму їхніх відносин з Росією. Україна варта окремого погляду. Така зміна оптики призведе до докорінних змін у політиці інших країн щодо України та якісно пришвидшить як наше повернення до західного світу, так і розвиток нашої держави та відновлення її територіальної цілісності.

Нинішнє покоління нині робить те, що не вдалося у XVII та XX сторіччях. У нас є суверенітет, якого не мали волинські князі у Любліні. Сильна армія та міжнародна підтримка, яких не мали Грушевський, Винниченко, Скоропадський і Петлюра. Демократична держава, якої не було у Коновальця, Бандери та Григоренка.

Ми вчимося вести за собою. Ми діємо від першої особи, аби бути в історії, сьогоденні та майбутньому як країна, яка не лише боролася, але й перемогла.

Юлія Гнат, Ольга Балашова, Валентина Клименко

*Громадська організація «Музей сучасного мистецтва» /
ГО МСМ*

Країна постає через бачення і творчість митців

Країна — це культурний простір, який постає через бачення і творчість — «оптику» — митців.

Ці роздуми були спровоковані конкурсом Українського інституту в рамках міждисциплінарної програми Ukraine Everywhere, яка через онлайн-проекти розповідає про внесок України до світової культури. Автори розробили проєкт UA View як інтерактивну карту української культури, що не обмежується кордонами країни й оприявнює мистецьке бачення, слід, оптику українського погляду, які залишили українські художники на світовій мапі.

Як формується наш колективний образ і самосприйняття?

Через власну оцінку і визнання себе?

Через те, якими нас сприймає світ?

Через те, як ми сприймаємо світ?

Виглядає так, що загалом українцям складно уявляти власний образ, а отже, і його описувати. Мовою маркетологів — проблема з «упаковкою». Якщо ж заглибитися, постає питання спроможності бачити, осмислювати, обирати, вирішувати — від чогось відмовлятися, щось фіксувати. У проблеми з вибором та рішеннями є свої причини, про які дедалі більше говорять, зокрема у текстах проєкту #українськіоснови.

Але як за таких обставин рухатися далі, формувати бачення майбутнього і робити це вже зараз, а не колись, коли подолаємо всі постколоніальні, посттоталітарні травми?

Варто розуміти, що образ себе суспільству неможливо ані створити, ані нав'язати згори, він може лише прорости у полі культури, через сукупність явлених та обговорених суспільством художніх творів — осмислених виставок та вистав, відвіданих концертів, прочитаних книжок тощо.

Обговорене засвоюється та присвоюється суспільством, з улюбленими творами та їх авторами суспільство починає свідомо та несвідомо ототожнюватись, впізнавати себе у них та через них. Коли складно визначитись із напрямом руху, можна, спираючись на осмислене та обговорене, робити припущення — гіпотези, рухатись і перевіряти їх, далі осмислювати результати і робити нові гіпотези.

Ідентичність — це не стільки про вибір, скільки про постійну практику спільного формулювання, обговорення та перевірки гіпотез. Колективна ідентичність перебуває у процесі постійного становлення і творення. Цей процес відбувається неперервно, навіть у цю хвилину. Його неможливо зупинити або ним управляти, як неможливо тримати в рамках уяву творців. Але його точно можна зробити помітним.

Для цього потрібні середовища, мистецькі території — особлива «акустична» інфраструктура, яка дозволить суспільству краще чути голос митців.

Створювати візуальне мистецтво і показувати його, створювати музику, кіно, театральні вистави і виконувати їх, писати історії і видавати книжки, втілювати інші творчі практики і формувати культурні продукти, переживати і вільно обговорювати це все — цього достатньо для формування спільності. Мистецтво створює корисну провокацію, подразнюючи. Ми починаємо дізнаватись щось про себе та усвідомлювати себе. Цього достатньо для того, щоби суспільство могло уявляти себе як ціле, щоби політична нація мала шанс формуватися через осмислення побаченого на спільній «території».

Образ держави створюють митці незалежно від того, чи залучені вони осмислено та безпосередньо у державотворчість. Якщо їхні пошуки в мистецтві чесні й талановиті, то їхня діяльність все одно стає основою для формування політичної нації та образу держави, яка визнає їх своїми, вивчає та досліджує їх доробок, включає у свою ієрархію цінностей.

Сучасну Україну продовжують творити для нас і митці минулого. Наша увага до них, осмислення та переосмислення їхнього доробку

із сучасних позицій надихає, насичує, запліднює нашу колективну уяву. Це дає нам підстави для того, щоб говорити про тяглість у процесі формування нас як сучасної політичної нації. Тому такою важливою є гуманітарна наука, музейна та архівна справа.

Нині на державному рівні все частіше говорять про важливість «присвоєння» творчості митців минулого, які зробили внесок у світову культуру. Це такі постаті, як Олександр Архипенко, Олександр Богомазов, Давид Бурлюк, Олександра Екстер і багато інших визнаних у світі імен. Але так само на наше присвоєння, а отже, дослідження, осмислення та просто глядацьке захоплення чекають і наші сучасники.

Важливо розуміти, що саме митці створюють образ країни, із яким ми як суспільство здатні ототожнитися. Бо ми стаємо собою, коли здатні впізнати себе у дзеркалі мистецтва, коли бачимо власний образ, дієво його цінуємо. Саме так митці нашого минулого разом із сучасними стають творцями нашого майбутнього.